

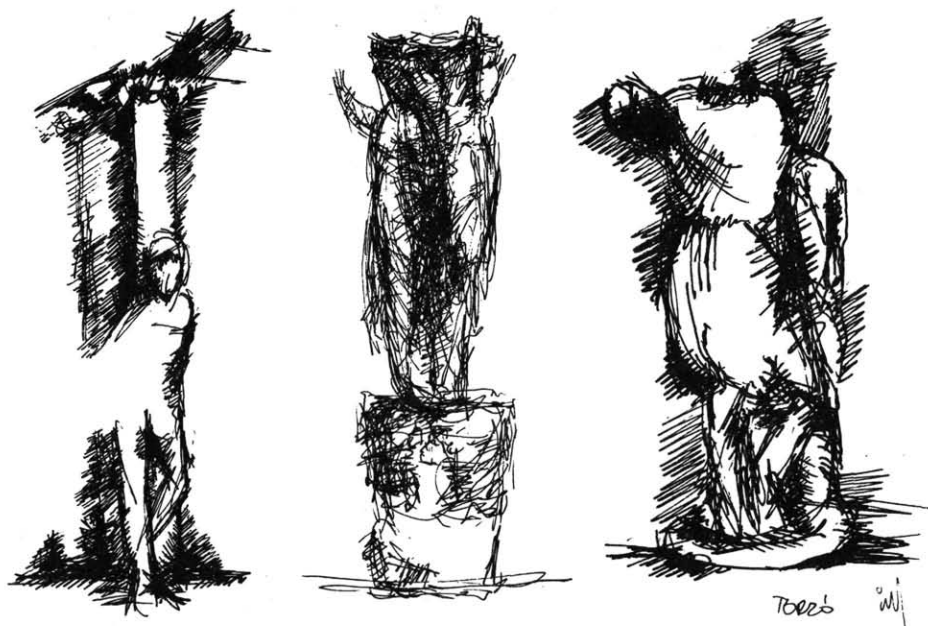
A hangos olvasás szükségességéről

Jól tudom, hogy a címben elhangzottak fontosságát minden gyakorló tanár érzi. Ezért előadásom célja pusztán az lehet csak, hogy a hangos olvasás – szak-tárgytól független – tudatos, naponkénti gyakorlásra ösztönözzön. Hogy miért? Főiskolai tanításom során megdöbbenve figyeltem fel arra a – felesleges szegyen-érzettel, szemérmességgel, „nem vagyok előadóművész”-féle szabadkozással kísért – magyarázatra, mellyel a leendő magyartanár igyekezett a bemutató olvasás elől kitérni. Az idevezető okokat most nem keresem, hiszen azokkal a pályán lévők nap mint nap találkoznak: rengeteg az írásbeli megmértetés, a megtanítandó anyagot épphogy el lehet végezni, no és végül: mivel racionális világunkban a humán tárgyak „hasznosság nélküliségük” miatt háttérbe szorultak, az ilyen típusú fakultációk is keveseket vonzanak. Az idő szűkössége miatt most inkább valamiféle hadállásokat próbálok felállítani: múltbéli példákban magkapaszkodva, jónak vélt ötleteket megtalálva, a magyar beszéd védelméért, az elhangzó mű hallgatásának pusztá gyönyörűségéért.

Mielőtt azonban bármiféle helytelen következtetést sugallnék, sietek leszögezni: megvan a néma olvasásnak is a létjogosultsága! De tudomásul kell vennünk azt a 16. századtól – s elég szűken határoztam meg a kezdő századot, mivel most csak a magyar irodalomra gondolok – napjainkig érő írói szándékot, amely az adott mű létrehozásakor annak hangzóságára is épített. S érzékeny, belső hallása csak annak a felnőtt olvasónak alakult ki, akiben ezt a hallást gyermekkorban artikulált, értelmes beszéddel képezték ki. Mint ahogy a néma kottaolvasás képessége / élvezése az átlagembernél csak többéves hangos éneklés után várható el! (Zárójelben utalok arra, hogy *Pázmány Péter* mintegy másfélezer prédikációt készített el, a gyermek *Mozart* naponta több órán át gyakorolt, mielőtt teljes vértetben nagyközönség elé léptek. A belső hallás fejlesztése azonban – amihez a felnőtt olvasó esetleg már eljutott – nemcsak a zseniknél volna követelmény! *Comenius* írja: „Senki sem tehet arról, hogy milyen értelmi képesség jut számára osztályrészül... Az azonban már a mi hatalmunkban van, hogy ne engedjük meg azt, hogy ezen tükrünket por homályosítsa el, és beárnyékolja fényességét.”)

Irodalomtörténeti tanulmányainkból ismeretes, hogy a magyar nyelvű irodalom kialakulásának kezdeti időszakában – mivel sokan nem tudtak írni-olvasni – a papoknak és általában a felolvasni tudóknak az írott szövegek tolmácsolásában is nagyobb szerep jutott. A kor szerzőinek tehát ugyancsak oda kellett figyelniük a hallgatóságukra. Nemcsak értelmükre, hanem érzelmükre is hatni akartak – többek közt a hangzással.

Ritoókné Szalay Ágnes és *Nemeskürty István* érdekes megfigyeléseket tett egy-egy tanulmányban a 16. századi Magyarország olvasmányairól és közönségéről. *Nemeskürty* idézi *Bornemisza Péter*nek a nagyszombati tanácshoz írt leveléből az alábbi: „Írtam én is egy postillát, kibe ez szokott evangéliumokat nagy hüen és oly nyilván megmagyaráztam, hogy akármel falubeli parasztság is könnyen meg-

Tócsa '01

értheti, kit ezért is mieltem, hogy csak egy gyermek olvasására is sokat tanulhasanak.” Ebben a nyilatkozatban – írja Nemeskürty – az is figyelemre méltó, hogy Bornemisza már arra számít: minden családban, „akármel faluban” akad legalább egy olvasni tudó gyermek, aki a család tagjának felolvashat.”

A közös olvasmány élménye a 16. századtól kezdve a 20. század közepéig még működő falusi gazdakörökig stb. jól kitapintható. Tanítási óráinkon (például kortörténeti bevezető órán stb.) néha talán meggyőzőbb – érzelmileg jobban köthető – volna a lexikális adatok közlésénél egykorú, esetleg kevésbé ismert művekből felolvasni. Az adott történelmi korszak élettel telhetne meg szuggesztíven megfogalmazott írásoktól. A szöveg ereje – ha mi magunk is fontosnak látjuk ezt a fajta múltidézt – hatni fog!

Hogy kikre gondolok? Bárkire, aki jó író, jó költő volt! Csak tallóztatva sorolom: legendáriumunk gyönyörű fordításban olvasható remekeire, *Pázmány Péter*, *Gyöngyösi István*, *Faludi Ferenc*, *Ányos Pál* ... *Móra Ferenc*, *Sinka István* műveire. Talán, ha házi használatra összeállított irodalmi antológiánkba ők is bekerülhetnének egy-egy felolvasás erejéig, nagyobb reményünk lehetne elhittetni, hogy a magyar irodalom (latin és magyar nyelvűségével) kezdetektől jelen volt az európai irodalomban. Milyen jó volna, ha például Bornemisza Péter „Bölcsődala”, irodalmunk első bölcsődala ugyanolyan természetességgel kapna létjogosultságot tankönyveinkben, mint az ókori klasszikus irodalom!

E bevezetőben felvetett gondolatokat a későbbiekben szeretném olyan költői, poétikaelméleti, vagy nevelélméleti művekkel igazolni (főleg a 16–18. századi példákra támaszkodva), melyek hitelt érdemlő tanúsággal szolgálhatnak. Álljon itt először Girolamo Vida költőtársainak adott jó tanácsa a reneszánsz korból: „Költőtől nem elég, ha a sort valahogy kifaragja / S tisztán, értelmes szókkal jelölendi a dolgot: / Megfelelőbb hangzás kísérje a műben a tárgyat, / Hanggal utá-

nozzák szint' azt, amiről daluk szól; / Alkalmos szókkal, keresett hangjával a versnek. / Más-más jellemet adj mintegy valamennyi sorodnak: / Gyors, suhogó léptű az egyik sor, alig mozdul a sebes szárny; / Érdes szikláról ha beszélsz, ne legyen finom a vers, / Hogyha pedig vidám tárgyad, legyen olyan a vers is, / Hangozzék vígan szaporázva fülünkbe menetje."

Komlowszki Tibor irodalomtörténésznek 1992-ben jelent meg egy kötete „A Balassi-vers karakteré”-ről. A kötet indító fejezete a Balassi-versek szöveghangzásának alakulásáról szól. Balassi korai költeményeiről azt olvashatjuk, hogy „hagyományos énekverset ír ... [ekkor] még nem törekedett arra, hogy a versszöveg hangzásélményt is nyújtson a hallgatónak/olvasónak. Ezt a versek ad notam jelzéseiben megadott dallamok hivatottak biztosítani.” Ez annyit jelent, hogy a 16. századig a szövegek jelentős részének a beszéddel való tolmácsolása biztosítva volt: vagy mert énekelve terjedtek (pl. zsolnárok, históriás énekek, ad notam jelzésű versek), vagy mert az egyházak liturgiájában felolvasva/elmondva hangoztak el. Nem véletlen, hogy a hangosan mondott (egyedüli és közösen végzett) imádkozásnak fontos szerep jutott a vallásos ember életében. 16–18. századi magyar nyelvű prédikációsköteteink jó részét is nem az olvasónak, hanem a hallgatónak, vagyis az istentiszteleten résztvevőknek szánták.

Komlowszki tanulmánya azonban (*Horváth János, Klaniczay Tibor* és mások megállapításait alátámasztva) summáz még valami lényegeset Balassi késői költészetéről: „... a Balassi-versben észrevehetően egyre határozottabban növekszik a szövegben az ún. zenei formák, sajátosságok (ritmus, hanglejtés, hangfestés), általában a hangzás szerepe. Balassiban ekkortájt tudatosul, hogy a versnek nem csupán logikai síkon felfogható jelentésének kell lennie, de hangzásélményt is kell nyújtania.” Balassi tehát költészetének késői szakaszában már nem elégedett meg egy ismert – magyar, török, lengyel, olasz – dallam ritmusára írt szöveggel, hanem tudatosan törekedett (dallam nélkül is) a jó hangzóságra.

S hogy mennyire jelen van ez az írói szándék később is, arra – szűrőpróbaszerűen – két példát említek. *Weöres Sándor* költő-portrékat felvillantó kötetében, a Három veréb hat szemmel-ben *Dayka Gábor*ról így ír: „Dayka lírája a magyar verszengés teljes átalakulása... Vörösmarty, mihelyt túlnőtt Virág és Berzsenyi klasszikus iskoláján, talán tőle tanult legtöbbet: olvatag-szó-zenét... A 'Titkos bú' olyan lágy hangzású, mintha olaszul dalolna. Csak tartalmára nem szabad figyelni: annyi az ah, sóhaj, könny, bú, hogy a mondanivalóját elereszthetjük a fülünk mellett.”

Berzsenyi Dániel Poétai harmonistika című munkájának XVIII. fejezetében ezt olvassuk: „Harmóniába hozza a poéta tárgyaival a beszédet akkor, midőn stílusát tárgyai természetéhez alkalmazza... Kiterjed ezen harmóniázat még a beszéd külhangjaira is, úgyhogy a poéta, valamennyire csak a nyelv természete engedi, a gyengébb érzelmekhez és szebb tárgyakhoz lágyabb és szebb hangú szavakat válogat, a zordonabb tárgyakhoz pedig keményebb hangúakat. Ami azonban itt csak oly föltétel alatt legyen mondva, hogy a poéta ezt csak annyiban kövesse, amennyiben a beszéd lelkének sérelme nélkül követheti; egyébiránt pedig a külhangnak a belsőt föl ne áldozza. Mert ha tárgy lelkét legszebben kiejtő szavak helyett a külhang kedvéért helytelenebb értelményűeket választ, akkor sokkal többet vesz, mint nyer, mert a poézis csakugyan a szavak lelkében van, nem pedig azok hangjában.”

A hallgatóban/olvasóban a „vers-zengés”-re, a vers „külhangjá”-ra való érzékenységet az iskolai oktatásban nagy szerepet játszó poétikai-retorikai képzés a 20. századig biztosította. Ez az oktatás nem korlátozódott a magyar irodalmi órákra! A poétikai-retorikai képzést a latin auktorok tanulmányozása és a mai-nál lényegesen több magyar és idegen nyelvű memoriter megtanulandó szöveg is támogatta. Az utóbbi évtizedekben mindezek teljesen az oktatás peremére kerültek.

Comenius, a 17. század nagy nevelője nemrég ismét kiadott *Didactica magna* című könyvében nagyon átgondolt lépéseket tanácsol a tanítványaiért felelősséget érző tanárnak az írás-olvasás okos tanításához. Megfontolásuk különösen az alsó tagozaton volna hasznos. Hadd idézzek belőlük: „A könyvek címe is olyan legyen, hogy kedvességével magához vonzza az ifjúságot, egyúttal találóan ki is fejezze mindazt, amit tartalmaz.” Amennyiben írásbeli munkát, tollbamondást ellenőrzünk, „parancsoljuk meg, hogy egyik-másik vagy szükség esetén többen is, olvassák fel az írásbeli feladatot, tiszta tagolt szóval, világosan megnevezve az írásjeleket is, a többiek pedig javítsák ki, saját füzeteikbe nézve.” Az ellenőrzésnek ezzel a módjával a szöveghangzás nemcsak érzelmileg, hanem értelmileg is megerősítheti az ismereteket. 16 év feletti fiataloknál figyelhető meg, hogy mennyire kikopik feleleteikből az irodalmi mű élményszerű értelmezése, bemutatása. Ennek gyökerei nemcsak a hatalmas mennyiségű kötelező olvasmányban leledzenek, és nem is csak abban, hogy gyakran előbb olvassák el a szakirodalmat, mint magát a művet! Mi magunk vagyunk a hiba forrásai akkor, amikor a dráma- és regényirodalom hosszú sorát – bízva 10–18 éves tanulóink értelmi képességében, és persze nem ok nélkül – otthon olvastatjuk el, hogy magán az irodalomórán irodalomtörténeti ismeretekkel, a műelemzésre vonatkozó kérdésekkel tárgyhassuk tudásukat. A magyarszakos hallgatónál már az ellen a tudományosnak vélt felfogás ellen kell hadakozni, hogy dolgozataikban a szépirodalom ismertetése fontosabb magánál a műnél. Mert ilyenkor a szépirodalmi alkotás szövegi megidézése, netán önálló kérdésekkel való megközelítése csak marginális megjegyzésként juthat némi szerephez.

Már az általános iskola felső tagozatában megfigyelhetjük – hacsak a tanár nem szívfósan következetes a korrigálásban –, hogy a tanulók egyszeri szövegolvasás után milyen szívesen beszélnek szövegidézés nélkül – akár az óra 45 percén keresztül – pl. a mű képi rétegeiről, a szerző jellemformáló erejéről, vagy akár stilisztikai kérdésekről is. Ezek után nem lepődhetünk meg igazán, hogy a magyarszakosok körében miért olyan közkedvelt a „100 híres regény”-féle feldolgozási mód! Jó szövegismeret, memoriter tudás, érzelmi kötődés nélkül nem várhatunk többet felszínes beszélgetésnél.

19–20. századi diáktársaságok jegyzőkönyveit olvasgatva visszatérő napirendi ponton akad meg szemünk: az irodalmi mű (egy vagy több) felolvasásán, szavalat meghallgatásán, s az ezt követő vitán. Az olvasni szerető diákok önkéntelenül is jó módszert választottak a mű befogadására. De gondoljunk a diákszínjátászás évszázadokon átívelő hagyományára! Magyarországon több ezer példát tudnánk – szöveggel vagy utalással felsorakoztatni. És valószínű, hogy az a diák, aki évről évre hallgatóként, vagy szereplőként a színjátékkal találkozott, könnyebben vette kezébe a tollat fogalmazás írásakor, ha elképzelt dialógust, drámai jelenetet, vagy jellemet kellett megformálnia.

Elgondolkodva kérдем: nem többet nyerünk-e – akár idővesztéssel is – azáltal, hogy a megismerendő művet, terjedelemtől függetlenül, inkább felolvastatjuk, mint elolvastatjuk? (Ma is élénken élnek emlékezetemben azok a középiskolai magyarórák, melyeken a drámákat osztály-szereposztással, felvonásról felvonásra előadtuk, értelmeztük, a súlyponti gondolatokat többször átgondolva memoriter megtanultuk.)

Benedek Marcell írja „Az olvasás művészeté”-ben: „Az olvasás művésze az, akiben a megformálás adományán kívül minden megvan, ami az író íróvá teszi.” Ahhoz, hogy minél több ember válhasson ilyen művésszé, valamennyi lehetőséget meg kell ragadnunk! *Hársing Lajos, M. Boda Edit, Hernádi Sándor, Engloner Zsuzsa, Pásztor Bertalan* ötletei, az újonnan megjelenő tankönyvcsaládok, játékos olvasónapló készítésére ösztönző művek kínálják a jobbnál jobb gyakorlati példákat. A mechanikusan végzett feladatokat, a kötelességből elolvasott könyveket, a memoriter ismeretre csak érdemjeggyel való ösztönzést tudatosan el kell felejtenünk! Állítsunk össze magunknak az előbb idézett szerzők műveiből példatárat, hogy játékkal, jól kipróbált fogásokkal is belopjuk óráinkba a könyv szeretetét!

Összegzésül: Az olvasás alapjait alsó tagozatban lehet és kell lerakni! Ennek egyik gyakorlási módja lehet: a naponkénti tudatosan megtervezett hangos olvasás, tanár és diák részéről egyaránt. S mivel a szövegértő olvasást egyetlen tantárgy sem nélkülözheti, ezért felső tagozatban sem tanácsos az idő sürgetésének engedve néma olvasással kiszorítani a hangos olvasást, melynek segítségével nemcsak az értelmet tápláljuk, hanem a lelket is, nem feledkezve meg a szépirodalom katarzist kiváltó élményéről sem. Ez utóbbihoz talán éppen a közös, hangos olvasással juthat el az a tanuló is, aki esetleg nem szívesen olvas. Az írói szándék így nyerhet tőlünk sokat jelentő támogatást alsó tagozattól az egyetemi évek befejezéséig tartó oktatásunkban.

Hubert Ildikó

(Elhangzott a HUNRA 1994. októberi konferenciáján.)

A felolvasás jelentősége a gyermek nyelvi fejlődésében

Az 1970-es évek elején végzett nemzetközi összehasonlító vizsgálatok adatai szerint a magyar gyerekek olvasási technikája igen gyenge. A hazai kutatások felszínre hozták például, hogy a 14–18 éves korosztály 40–45%-át magában foglaló szakmunkástanulók harmada komoly olvasási problémákkal küzd. „Milyen hatásfokkal nevelnek tehát általános iskoláink az anyanyelv és az irodalom szeretetére, értésére?” – teszi fel a kérdést egyik tanulmányában Nagy Attila. És ugyanilyen joggal vetődik fel az a kérdés is, hogy milyen hatásfokkal ösztönöz ugyanerre az iskolai évek előtt és alatt a szülői ház.

Szintén ebben a tanulmányban olvashatunk egy 1988-ban készült vizsgálatról, melynek keretében Kelet- és Nyugat-Magyarország egy-egy megyéjében 120-120